

nem csak az angol–amerikai fejleményeket tisztes távoból, rögzített nézőpontból követő anglisztikában lehetett volna termékeny – olvassunk csak bele mondjuk Bizám Lenkének a mára dekonstrukcionista kritikusként hazánkban is ismertté vált J. Hillis Miller klasszikus Dickens-tanulmányát, e kétségtelen kritikai remekművet is recipiáló, KRITIKAI ALLEGÓRIÁK című, korántsem színvonalatlan munkájába. De most, hogy évtizedek múltán a HAMLET SZÍNEVÁLTOZÁSAI könyv formájában is olvasható – mert a hetvenes évekre jó része már megjelent angolul vagy magyarul –, ez a könyv az egyező szöveg ellenére nem az a könyv. Talán a szerző pályájának és egy szakma hőskorának dokumentuma. Mert nemcsak hogy megvan a könyveknek a maguk sorsa, de éppen ez, tehát a sors, a történet teszi őket azzá, amik. A feledés homályából a napvilágra kerülve Hankiss munkája csak áll és hunyorog.

Kiséry András

EZÜSTKOSZORÚ ÉS FRISS BABÉR

Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Művész kultusz és műpártolás Magyarországon a XIX. században Magyar Nemzeti Galéria, 1995. június–november A Magyar Nemzeti Galéria Kiadványai, 1995/1. Sorozatszerkesztő Nagy Ildikó

Szerzők: Bellák Gábor, Boros Judit, Cennerné Wilhelm Gizella, Cifka Brigitta, Csernützky Mária, Földes Mária, Hessky Orsolya, Imre Györgyi, Király Erzsébet, Sinkó Katalin, Szabó László, Szatmári Gizella, Tóth Ferenc és mások Magyar és német nyelven 393 oldal, 4032 Ft

Nagybánya művészete. Kiállítás a nagybányai művésztelep alapításának 100. évfordulója alkalmából

Magyar Nemzeti Galéria, 1996. március–november A Magyar Nemzeti Galéria Kiadványai, 1996/1. Sorozatszerkesztő Nagy Ildikó

Szerzők: Csorba Géza, Szücs György, Szinyei Merse Anna, Boros Judit, Szabadi Judit, Dancs Mária, Gergely Mariann, Szatmári Gizella, Bakó Zsu-

zsanna, Sinkó Katalin, Zwickl András, Beke László és mások

Magyar, német és angol nyelven 578 oldal, 3480 Ft

Dokumentumok a nagybányai művésztelep történetéből I. A nagybányai művészet és művésztelep a magyar sajtóban 1896–1909 Szerkesztő Timár Arpád Miskolc, 1996

Nagybánya könyvek 7. 495 oldal, 1450 Ft

„Barna fürtök helyett őszülő fejedre – friss babér helyébe: ezüst koszorút!” – olvassuk az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat emlékiratában, melyet Munkácsy Mihálynak nyújtottak át 1882-ben. Munkácsy azért kapta ezt a legnagyobb elismerést, mert „fényt árasztott a magyar névre, s nemzeti önértetünk kielégítése által kívánta elfeledtetni velünk a nagy távolságot, mely Párizs és Budapest között elterül” – olvassuk az említett irat hömpölygő mondataiban, melyet negyvenkilenc művész, illetve tisztségviselő írt alá.

Az 1995-ös év legkomolyabban végiggondolt múzeumi kiállításán a XIX. század magyar képzőművészete és európai rokonsága a kortársai által elismert művész, a művelt pártfogók és a hasznos intézmények alakjában jelent meg a Magyar Nemzeti Galériában. A tárlat alap gondolatát Sinkó Katalin, a főrendező így fogalmazta meg bevezető tanulmányában: „A művészetről, művészekről elhangzó ünnepelő szavak... alaphájjal szolgálhatnak a műértékek társadalmi elfogadása során kialakuló szokásoknak, a művészetről való közvélekedés kialakulásának.”

A tárlaton voltaképpen három kiállítás anyaga volt egymásba építve kicsit zsúfoltan s mégis elegánsan: a „közvélekedés” által nagyra értékelt művek, a művész viszonya műterméhez és művei modelljéhez, végül a pártfogók arcképcsarnoka. A rendezők a XIX. század második felének gazdagodó művészeti életét, lassan minden értéket befogadó pozitív reakcióit mutatták be. Az anyagi és szellemi gyarapodás éveiben ugyanis – két évtizedes késéssel – még a méltatlanul mellőzött, a hagyományokkal szakító festőzseni, Szinyei Merse Pál is kapott állami kitüntetést, intézményes vásárlást és külföldi kiállítás lehetőségét magyar színekben. A kiállítás rendezői

a tudós katalógustanulmányokban a korábban ismert alkotások mellé meglepetéseket is kínáló műtárgykollekcióval azt hirdették, hogy kicsoda gazdag, boldog, művészetszerető ország volt a XIX. századi Magyarország. A már 1840-től létező, e teljesítményekkel elégedetlenebb kritikákról alig szóltak a tanulmányok, s a bibliográfia készítői is elfeledkeztek róluk. Henszlmann Imre kritikái, Lyka Károly korai írásainak hagyományellenes hangja, Fülep Lajos mindenfajta eklektikát ostorozó, filozófus-hangvételő írásai nem illettek volna a laudációhoz, a témát ironikusabban, kritikusabban megközelítő szemlélet pedig távol esett a kitűzött feladattól.

A céltudatos válogatás és virtuóz rendezés mindazonáltal igazolta a rendezőket, a széles művelődéstörténeti háttér előtt kimagasló műalkotások és becsületes mesterembermunkák idézték fel egykori jelentésüket, kapták vissza egykori fényüket. Csillogtak az érmek a tárlók bársonyán, s a kiállításból úgy tűnt, hogy Munkácsy Mihály kapta belőlük a legtöbbet. Meg is érdemelte, gondolhatta a néző kiállított művei láttán, különösen nagyméretű olajvázlatát szemlélve, mely a művész műtermét, modelljét és önmagát ábrázolta könnyed ecsetkezeléssel, realista felfogásban. Ez a vázlat ugyan nem kapott sem Párizsban, sem Magyarországon kitüntetést, mégis mestermű, méltó a jelenleg a baltimore-i múzeumban látható, véglegesre kidolgozott változatához. Hiába gúnyolódott a kortárs festőrajzoló Lakos Árpád, Munkácsyt bizton befogadta a XIX. századi festőmennyország, ha nem is reneszánsz festőfejedelmek állhattak volna kapujánál, mint Lakos karikatúráján. Bizony Courbet és Manet mellett lehetett volna a helye, ha Munkácsyt nem ragadja magával a népszínmű, a kosztümös világ, az irodalmias zsáner – mindaz, amit a „közvélekedés” Párizsban és Magyarországon egykor lehangosabban ünnepelt. A Magyar Nemzeti Galéria kiállítása meggyőzhette nézőit arról, hogy e műfajok széles útjain százával jártak európai és magyar pályatársak őszinte elhatározással, cseppet sem magányosan.

A kiállítás emelkedett műfaja a történeti festészet és grafika volt, de nem kevésbé érdekesek a portrék, a különös allegóriák. Tájékpép – sajnos – kevesebb volt, de igazi örömet szerzett Szinyei OCULI című festménye

(1894), melyet jó tanácsadókat követve maga I. Ferenc József vásárolt meg. Igazi csoda volt a kiállítás végén egy tízgyérményi zöld felületen ábrázolt mező patakkal: Fernand Khnopff tájképe a gyarapodó Szépművészeti Múzeum gyűjteményéből.

A kiállítás nagy érdeme, hogy megmutatta a historizáló eklektika nagy mestereinek (Székely Bertalan, Lotz Károly, Benczúr Gyula, Wagner Sándor) és tanítványaik, követőik sorának közös szellemi gyökereit. Műalkotások sora bizonyította, hogy már a század kezdetén voltak valódi nagy tehetségek festészetben és szobrászatban egyaránt. A katalógusban elmélyült elemzést közlő Király Erzsébet joggal jelölte ki a legelsők között Ferenczy István helyét a sorban. Márvány önportréján klasszicista szobrászunk ókori polgárok örökét vállaló polgárcotia faragott. A Magyar Tudományos Akadémia korán tagjai közé fogadta – szép volt az erről szóló oklevél rézbe metszve a kiállításon –, de író és művészbarátain kívül kevés pártfogója volt. (Ferenczy István művészetének európai rangját azóta sem ismerik, a közelmúltban évfordulója idején is csak szülővárosában, Rimaszombatban volt emlékkiállítása.)

1830-ban Fáy András házában Ferenczy István szomorúfűzgallyból font koszorút tett Kazinczy Ferenc fejére – olvassuk Király Erzsébet tanulmányában. Ez a romantikus gesztus finoman jelzi, milyen fontos volt a XIX. századi alkotók számára a barátok elismerése, talán még az aranyéremnél és ezüstkoszorúnál is fontosabb.

Később volt olyan eset is, mikor a kétfajta elismerés nem fért meg egymás mellett, s a művész választút elé került. 1900-ban, mikor már megjelent Magyarországon a függetlenségre vágyó művészek nemzedéke, Csók István nem fogadta el a felajánlott aranyérmét. Talán ő az egyetlen abban a hosszú listában, amelyről az ARANYÉRMEK, EZÜSTKOSZORÚK kiállítás katalógusa, Szmrecsányi Miklós 1911-es tanulmánya óta, először áttekintést adott. Ez az epizód egy másik történet, egy másik kiállítás kezdete, bár el kell fogadnunk a most tudós kutatók által előtérbe hozott tényt, hogy a kétféle művészi magatartás összefonódott, a díjazás, megbecsülés gesztusai és a hagyományokkal való szembefordulás kifejezőmódjai egymás mellett léteztek.

Úgy tűnik, napjainkban szellemekben igen gazdag intézmény a Magyar Nemzeti Galéria: fél év után lebontja nagyszabású kiállításait, és munkatársai a következő évben felállítanak egy másikat. (Reméljük, ez a sorozat folytatódni fog!) Vaskos katalógus és forráskiadvány jelzi az 1996-os évben a százéves nagybányai művésztelep ünneplését. Egy több emeleten rendezett monstre kiállítás rendezői fiatalos lendülettel, magabiztossággal igyekeztek megmutatni, milyen volt Nagybánya, mívé vált a művésztelep, kik voltak a nagy és kis mesterek, tanítványok, látogatók, milyen műfajok és stílusirányzatok jelentek meg a nyári művésztelepen, a városban és környékén. Más világba vezetett ez a tárlat, mint az előző kiállítás, jóllehet volt néhány közös műtárgyuk. A katalógusban Sinkó Katalin a vallásos témáról szólva, Bakó Zsuzsa a történeti témáról értekezve szoros kapcsolatot mutatott ki a historizáló, a naturalista és a szimbolista törekvések között. A különbséget a kiállítás termeiben sétálva azonban fény- és színintenzitásban lehetett mérni. Fényekről, színekről szóltak a nagybányaiakat felfedező kritika első megnyilvánulásai is, mint ezt a Timár Árpád szerkesztésében megjelent kötet újra nyilvánosságra hozza. (A nagybányai festők egykorú levelezése, mely a forráskiadvány következő köteteként András Edit és Bernáth Mária szerkesztésében már megjelenés előtt áll, bizonyára újabb szín- és fényélményeket közvetít majd olvasóink.)

Nagybánya az „*örömmel festők lakomája, iskolában tanított szabadságszeretet, nagy csavargások kezdete*” – írják az első kritikusok, Nagybánya előzményét a telepre hiába invitált Mednyánszky László életvitelében és természetfelfogásában látva. Nagybánya titka a kötetlenség, a nagy kivonulás, a felejtés, a hagyomány és a történelem lassú kihullatása a festészet tárgyköréből. Tény, hogy mind-az kevés nagybányai mesternek sikerült. Hollósy Simon, Réti István, Thorma János oeuvre-jében makacsul ismétlődik a történeti téma, Ferenczy Károly főművei sorában vállalja a természetbe „kivonult” vallásos témákat. Mitológiaértelmezésben újszerűek 1900 körül Csók István festményei. Kár, hogy mindebből kevés volt látható a városlátképekben bővelkedő kiállításon. Hiányzott nagyon Thorma János ARADI VÉRTANÚK című

festménye, ez a szívszorító millenniumi alkotás, mely talán még ma is restaurálásra vár valahol; hiányzott a műtárgytolvajoktól begyűjtött híres Hollósy Simon-tájkép, mely HUSZT várát ábrázolja a hegy tövében mezővel és fából ácsolt parasztházzal. A katalógus közepes minőségű színes reprodukciója nem pótolhatta a közvetlen találkozást a Hollósy-irodalomban sokat emlegetett festménnyel, melyet hazaküldése előtt nem mutattak be a nagyközönségnek.

Hollósy Simon volt az egyetlen az alapítók közül, aki nem szerepelt rangjához illően a tárlaton. Münchenben készült TENERIHÁNTÁS-a nem szólhatott semmit Nagybányáról, técsői városképe pedig arról a világról szólt, amelyre Nagybánya elhagyása után talált. Kérdőjellel szereplő vitatott tanulmányának pedig nem lett volna helye a kiállításon.

A gazdag válogatásban bemutatott Ferenczy Károly-életmű ezen a tárlaton is bizonyító erejű volt, valódi szellemi függetlenséget képviselt. Thorma, Iványi Grünwald meglepő koloristának tűnt, Glatz nagy vásznán a havasi legelő emelkedett hangvételben új, fontos festői témává vált, kisebb vásznai túl szépre voltak restaurálva. A válogatók akkor váltak biztos szemű rendezővé, mikor a telep története második korszakához, a neosok fellépéséhez értek. A magyar *fauve* festők, a neoimpresszionisták, Bornemisza Géza, Czóbel Béla, Dénes Valéria, Galimberti Sándor, Tihanyi Lajos, Huszár Vilmos, Ziffer Sándor festményei hitelesen vallottak Nagybánya és Párizs kapcsolatáról, miközben az alapítók és közvetlen tanítványaik vagy csatládtagjaik a naturalista Párizs emléke mellett München szimbolizmusának színeit és fényeit is őrizték.

A tárlat dicséretére kell megemlíteni, hogy az irodalmi illusztráció új útjait ilyen nagy számban még nem állították ki soha nagybányai festők műveiből. Szépek voltak a plakátok, plakáttervek, a dokumentációs fényképek és a város és környéke fényképezőgéppel is megörökített világa, különösen Bedő Rudolf fényképein.

Aki bolyongott a kiállításon – mely szintén három kiállítás volt, de háromszor annyi térben, mint elődje –, láthatta a mestereket és tanítványokat. Az utóbbiakból, sajnos, sokkal kevesebb külföldi művészt, mint amennyit Szatmári Gizella a katalógusban közölt írásá-

ban szorgalmasan összegyűjtött. A látogató olykor úgy érezhette, a fiatal Lyka Károly egyik cikkében leírt élményéhez hasonlóan, hogy valami meseerdőbe tévedt, ahol zöld lovak, göndör fehér bárányok, pásztorok, királyok, parasztek imbolyognak, egy tisztáson Jézus prédikál, egy másikon háttaslovakat vezetnek elő elegáns hölgyeknek, uraknak. A későbbi festményeken nagyobb szerepet kapott a város piros templomtornyaiával, tisztes polgárházaival, szépen ácsolt fahídjával. A fiatalabb művészek a levelezőlapok látképeire hasonló kivágások helyett inkább a Veresvíz szegény bányászházainak rózsaszínre festett homlokzatát festették, az alacsony szobák bútorait, színes terítőit, azt is megmutatva olykor, hogy az itt lakó festőnövendékek képei is helyet kaphattak ezeken a falakon. A húszas évek késő expresszionista vagy neoklasszicista festői, Aba Novák Vilmos, Szőnyi István, Patkó Károly, Korb Erzsébet új motívumokat keresve a közeli Felsőbánya vidékére „vonultak ki”, harsányabb kompozícióik olykor apokaliptikussá fokozták a mesehangulatot. (Nagybánya növendékei között Jándi Dávid festett hasonló intenzitású bibliai látomást.) Mindezek mellett sokáig élt Nagybánya szelid, szemlélődő naturalizmusa, sok képviselője között a kiállításon igen meggyőző volt egyetlen festményével Kádár Géza, rajzaival és festményeivel Ferenczyné Fialka Olga, több művével Mikola András, Szablya Frischauf Ferenc.

A két háború közötti hanyatlás talán gyorsabb volt Nagybányán, mint a katalógus és a kiállítás érzékeltette. Tiszteletre méltó hagyományápoló törekvések ellenére a városka ma temető, szép sírkövekkel, fejfákkal, múzeum zárt ajtókkal. (Egyetlen festményt sem küldhetett a centenáriumi kiállításra, pedig szépen be voltak csomagolva időben a múzeum e témához tartozó festményei.)

Huszonhárom évvel ezelőtt, mikor a városban jártam, még éltek szilvaarcú, idős festők, öreg palettákon keverték a régi színeket a Virághegyet, Kereszthegyet ábrázoló tájképekhez, virágcsendéletekhez, élt a Ferenczy család irodalmi délutánjainak emléke, tisztelték Thorma házát és a nyitott színt, ahol nagyméretű történeti képeit festette. Az iskola épülete olyan volt, mint a régi fényképeken, a benne dolgozó egyetlen festő éppen

szabadságon volt. A műterembe, ahová bevezettek, elfogódottan léptem. Kelet-európai poplávány fogadott: színes fénykép után tizenkét vagy tizenhárom teljesen egyforma mosolyportré készült ebben a műteremben a később szörnyű véget ért diktátorról. Hogy járt-e ezért akkor ott kitüntetés, dicséret, nem tudom. Számomra itt ért véget a nagybányai iskola története.

1900-ban Csók István valószínűleg Nagybánya létrejötté hatására utasította vissza az Állami Aranyérmert a Képzőművészeti Társulat kiállításán. Ez a gesztus nem ismétlődött meg sokszor, mint erről az előző kiállítás katalógusából értesülhettünk. A nagybányaiak is fogadtak el aranyérmert, s elfogadtak volna bizonyára ezüstkoszorút is állami intézménytől, magántársaságoktól. Utóbbi nem jutott nekik, de helyette nagy nyereség volt a friss babér, az ifjú kritikusok elismerése. Lyka Károly felfedezte bennük, „*hogy új vért szívtak a természetből*”, Bródy Sándor „*új bátor munkák*”-nak nevezte festményeiket, Fülep Lajos azt írta egyikükről, hogy „*gondolatok, eszmék és fogalmak helyett újra képeket és pusztán képeket nyújt a léleknek*”. Felsorakozott méltatóik közé továbbá Ambrus Zoltán, Márkus László, Meller Simon. Az új értékrendet kereső kritika értőn közeledett Nagybányához, mint ez Timár Árpád kitűnő forrásválogatásából kiderül, s ezek az írások ma is közelebb vihetik a művészet iránt érdeklődő közönséget és a szakembereket Nagybánya értékeihez. A rövid közlésekben, újságcikkekben, esszékben és levelekben a kor nagy elméi friss koszorúkat fontak a nagybányai mesterek homlokára. Ezek a koszorúk száz év után is frissek, elevenek.

Szép ajándék volt a Magyar Nemzeti Galéria 1996. november 3-ig meghosszabbított Nagybánya-kiállítása, még ha olykor fiatalosan sokat markoló, méreteiben és válogatásában szertelen rendezvényre kerekedett is. Nagy anyaggyűjtést végzett a főrendező, Szücs György és minden munkatársa, katalógusszerzője a világ több sarkából verbuválva. A tárlaton valóban kirajzolódott Nagybánya művészettörténeti jelentősége, nagy hatása. Hogy még egy kiállítást össze lehetne gyűjteni ebből a témából, ez a lehetőség csak állításunkat bizonyítja.

Szabó Júlia